

Uppdaterad åtgärdstabell för svensk ögontröst, 2019–2030

Euphrasia stricta var. *suecica*

Hotkategori: Sårbar VU

Åtgärdstabellen har upprättats av
Annika Forsslund, Länsstyrelsen i Gotlands län

Naturvårdsverket

Tel: 010-698 10 00

E-post: registrator@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, 106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

Koordinerande myndighet:

Länsstyrelsen i Gotlands län

Tel: 010-223 90 00

E-post: gotland@lansstyrelsen.se

Postadress: 621 85 Visby

Internet: <https://www.lansstyrelsen.se/gotland>

Foto omslag: svensk ögontröst, fotograf Magnus Martinsson

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper och deras genomförande är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljökvalitetsmålet Ett rikt växt och djurliv, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljökvalitetsmålen. Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar också till att bevara arter och naturtyper inom EU:s art- och habitatdirektiv och fågeldirektiv samt att uppnå mål inom Konventionen för biologisk mångfald och i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald.

Åtgärdsprogrammet för svensk ögontröst 2008–2012 togs fram av Per Johansson och har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen i Gotlands län. Programmet redovisades 2012 och förlängdes med ny åtgärdstabell för perioden 2013–2017. En ny redovisning lämnades in till Naturvårdsverket 2017, som 2019 beslutade om förlängning tom 2023 med uppdatering av åtgärdstabellen. Åtgärdstabellen har nu uppdaterats för perioden 2019–2030.

I Sverige finns svensk ögontröst bara på Gotland, där den tidigare har varit spridd men populationen har minskat i takt med ängens minskade utbredning. När programmet skrevs var den svenska ögontrösten klassad som Akut hotad CR på den svenska rödlistan. På rödlistan från 2010 har den flyttats till Starkt hotad EN och var kvar där även 2020. Trots minskat antal lokaler sänktes hotklassningen för svensk ögontröst till sårbar VU i 2025 års rödlista. Kombinationen av hög risk för utdöende och brist på spridningsmöjligheter, leder till att fortsatta insatser är angelägna för att bevara svensk ögontröst.

Rapporten innehåller mål samt en kortfattad presentation av angelägna åtgärder under tiden 2019–2030 för att svensk ögontrösts bevarandestatus i Sverige ska kunna förbättras. Åtgärderna samordnas mellan olika intressenter, vilket får till följd att kunskapen om och förståelsen för svensk ögontröst ökar. Förankring av åtgärderna har skett genom samråd med berörda aktörer.

Åtgärdsprogram för svensk ögontröst, ISBN 978-91-620-5775-6.

Stockholm mars 2026

Maria Widemo
Chef Artenheten

Fastställelse och giltighet

Naturvårdsverket beslutade i mars 2026 att fastställa en uppdaterad åtgärdstabell och uppdaterad vision och mål för åtgärdsprogrammet för svensk ögontröst (ärende NV-26-028132). Tabellen är ett vägledande, ej formellt bindande dokument och gäller under åren 2019–2030. När giltighetstiden för ett program går ut ska programmets nationella koordinator redovisa genomförda åtgärder, resultat och måluppfyllelse under den gångna programperioden. Programmets fortsättning, djupare utvärderingsbehov och ambitionsnivå avgörs av Naturvårdsverket i samråd med programmets nationella koordinator och SLU Artdatabanken.

Giltighetsperioden för åtgärdsprogrammet förlängs om det inte fattas beslut om att programmet ska upphöra eller ett nytt program för svensk ögontröst fastställs.

Innehåll

FÖRORD	3
FASTSTÄLLELSE OCH GILTIGHET	3
INNEHÅLL	5
BAKGRUNDSBESKRIVNING	6
VISION OCH MÅL	7
Vision	7
Långsiktigt mål	7
Kortsiktigt mål	7
ÅTGÄRDER OCH REKOMMENDATIONER	8
Dialog och samverkan	8
Aktiva åtgärder i fält	9
Datainsamling och analyser	10
BILAGA 1.	11

Bakgrundsbeskrivning

Svensk ögontröst är en ettårig, halvparasitisk växt som med sin tidiga blomning och frösättning (juni–juli (augusti)) är anpassad till friska, välhävdade, ljusa ängsmarker med vandrande skugga och växlande markfuktighet under året. Den trivs i utmagrade växtlokaler med inslag av svinrot. Arten saknar vegetativ förökning och sprids genom små frön som förlorar grobarhet redan efter ett till två år. Svensk ögontröst är därför mycket känslig för bristande skötsel som resulterar i exempelvis tjocka moss- eller förnalager, skuggning och gödslings effekter. De små delpopulationerna kan även drabbas hårt av väderlekseffekter som kraftig isskjutning, kalla vårar, blöta somrar och eller torka. Om det så bara inträffar under något år, kan det hindra eller fördärva frönas groning och växtens blomning påföljande år, så att svensk ögontröst försvinner från växtlokalen.

Delpopulationerna fluktuerar kraftigt i storlek mellan åren. Förr fanns ögontrösten i många ängen och spreds antagligen effektivt med hötransporter, betesdjur och liknande vilket motverkade genetisk drift och effekten av negativa, lokala händelser. Idag är alla förekomsterna isolerade från varandra och svensk ögontröst har mycket svårt att sprida sig. Därtill är endast tre av knappt tio delpopulationer livskraftiga. Övriga är mycket små och känsliga för slumpfaktorer. Olika växtlokaler med svensk ögontröst uppvisar genetiska skillnader, vilket kan innebära en ökad risk för inavelsdepression och minskad vitalitet.

Mer information om svensk ögontröst finns i Naturvårdsverkets rapport 5775 *Åtgärdsprogram för svensk ögontröst, 2008–2012*.

Redovisningen av tidigare programperiod visar att ökade insatser för förbättrad groning och spridning såväl inom som till nygamla växtlokaler, är avgörande för ögontröstens överlevnad, tillsammans med tryggad, traditionell skötsel av de gotländska ängerna. En handfull av lokalerna ligger inom Naturreservat och/eller N2000, och några lokaler ligger inom Gotlandskustens naturreservat som endast skyddar mot exploatering

Den uppdaterade åtgärdstabellen syftar till att förbättra förutsättningarna för svensk ögontrösts framtida överlevnad i landet. Åtgärder som inte till fullo har genomförts under tidigare programperiod har utvecklats och anpassats till nyvunnet kunskapsläge. Nya mål med anpassad tidsplan har ersatt tidigare mål som inte genomförts under tidigare programperiod.

Den beräknade kostnaden för åtgärder som skulle behöva täckas av Naturvårdsverkets medel för genomförande av åtgärdsprogram för hotade arter uppgår till 960 000 kr under giltighetsperioden 2019–2030. Dock är möjligheten till denna finansiering beroende av årlig resurstilldelning till, och prioriteringar mellan, alla gällande åtgärdsprogram.

Vision och mål

Vision

Svensk ögontröst bör i framtiden finnas i alla Gotlands ängen som håller tillräckligt hög kvalitet med avseende på ängshävd och andra förutsättningar. Totalt hävdas ca 200 ängar på Gotland men flertalet håller för låg kvalitet för att hysa ögontrösten. Uppskattningsvis finns det idag 30–40 ängen med tillräcklig kvalitet för att hysa svensk ögontröst. Målsättningen bör också vara att öka detta antal och därmed förbättra bevarandestatusen för både svensk ögontröst och andra ängsväxter. Populationen i varje änge med svensk ögontröst ska vara så stor att den är långsiktigt livskraftig och inte behöver förstärkas med manuell frösådd.

Långsiktiga mål (2040)

- Att svensk ögontröst finns på mer än 20 lokaler år 2040.
- Att populationen på varje lokal uppgår till minst 100 individ år 2040 och under något år har varit större än 1000 individ.
- Att totalpopulationen överstiger 100 000 individ år 2040.
- Att varje nyetablerad population är större än 100 individer år 2030.
- Att totalpopulationen överstiger 70 000 individ per år 2025–2030.

Kortsiktiga mål (2030)

- Att de nuvarande populationerna i Bendes i Anga, Gerum och/eller Lojsta samt Liste i Norrlanda har utökats och etablerats på vardera minst en ny lokal senast år 2030.
- Att svensk ögontröst finns på 15 lokaler år 2030. Helst ska populationerna vara livskraftiga, dvs. inte kräva stödutsåning.
- Att populationerna i Anga prästänge är >15 000, Bendes strandäng >50 000, Lojsta >4 000, Gerum >1 000, Liste ängar >500, Liste strandäng >1 000 individ per år 2022–2030.
- Att den största populationen, vid Bendes, har långsiktigt säkerställd hävd.

Åtgärder och rekommendationer

Dialog och samverkan

Dialog och samverkan med markägare, ängshävdare, djurhållare, myndigheter, föreningar med flera, är en förutsättning då svensk ögontröst är beroende av traditionell ängshävd med sen slåtter samt populationsförstärkande åtgärder i de mest hotade populationerna. God kommunikation krävs vid såväl uppföljning av förekomster som tidpunkter för ängshävdens olika arbetsmoment.

De små delpopulationerna är särskilt känsliga för slumpfaktorer och misstag, exempelvis tramp från besökare vid blomning, att en brännfläck eller röjningsrest hamnar fel. Detta kan motverkas genom kontinuerlig informationsspridning. Om änget omfattas av jordbruksstöd finns en åtagandeplan som bör inkludera hänsyn till ögontrösten. Då ängsskötsel delvis sker på ideell basis kan det i vissa fall vara svårt att få skötseln tryggad. På mycket värdefulla lokaler med svensk ögontröst där skötseln sviktar kan områdesskydd komma att erbjudas för att säkerställa fortsatt hävd.

- Uppsättning av uppdaterade skyltar (årtal, aktuella siffror och kartor) inom respektive lokal för att uppmärksamma besökare och ängshävdare på rariteten och dess behov.
- Rådgivning – minst 2 ggr per lokal under perioden. Särskilt viktigt att poängtera sen slåtter, att höet får ligga kvar på plats så att frökapslarna hinner torka och öppna sig samt behovet av tillräcklig störning (efterbete och fagning). Om skötseln inte är optimal i hela änget kan man försöka få till speciallösningar där ögontrösterna står.
- Undersöka möjlighet att trygga fortsatt långsiktig skötsel genom områdesskydd såsom exempelvis naturvårdsavtal på viktiga lokaler med svensk ögontröst.
- Ansöka om dispens från artskyddsförordningen (2007:845) för insamling av frön (8§, AF) under programperioden. Ansökan behandlas av Länsstyrelsen i Stockholms län med fem månaders handläggningstid. Även dispens från reservatsföreskrifter krävs i vissa fall.

Aktiva åtgärder i fält

- Traditionell ängshävd på befintliga och nyintroducerade lokaler: fagning med eldning av spridda lövhögar i brännfläckar, sen slåtter eller motsvarande (augusti eller när frökapseln är torr), ett par dagars hötorkning inklusive hövändning, bortförsl av hö samt efterbete under ett par veckors tid. Därutöver kontinuerlig skötsel av träd- och buskskikt med bibehållen ängsstruktur (trädvastar och trädgrupper). Om efterbete uteblir kan extra sen slåtter alternativt en extra slåtter sättas in som ersättning (slutet av september eller början av oktober). Klappning (hamling) undviks i dagsläget av ask och alm. Klappning kan dock ske av trädslag som asp, lind och al samt björk.
- Anpassat bete på strandängslokaler om inte ängshävd är aktuellt, exempelvis i Liste.
- Ex situ-odling i botanisk trädgård, akademisk institution eller liknande för att på så sätt säkra framtiden samt att snabbt kunna få fram större mängder frön för utsädd. Ett visst utvecklingsarbete behövs för att få odling av denna halvparasit att fungera optimalt i trädgårdsodling.
- Restaurering i mindre omfattning inför introduktion av svensk ögontröst eller förstärkning av befintlig population. Det kan även innebära åtgärder för att flytta aktiviteter som skadar befintlig växtplats för svensk ögontröst.
- Förstärkning av populationer inom växtlokaler med svensk ögontröst genom manuell spridning till varje lämplig plats och eller extra markstörning. Se nedan. Särskilt viktig på lokaler med sviktande populationer så som Gerum prästänge, Korsänget i Othem, Sudergårda i Bäl och om möjligt Alvena lindaräng. All form av populationsförstärkande åtgärder dokumenteras med uppskattat antal frön, metod, plats (även i fält) och datum.
- Nyetablering respektive återetablering av svensk ögontröst. Åtgärden ska följa IUCN:s och Naturvårdsverkets rekommendationer för utsättning av hotade arter. Under goda år kan frömaterial tas från stora källpopulationer. Alternativt sker förökning i krukor för fröproduktion. Kapslar samlas (torkas) och töms på frön. En kraftig planta ger ca 10 kapslar med 16 frön per kapsel. Frösädd sker snarast efter insamling (mitten–slutet av juli) med ca 600 frön per kvadratmeter bearbetad yta (ca 50 % bar jord). Fröinsamling och sådd samt markstörningsmetod dokumenteras noggrant (antal, plats, metod och datum). I dagsläget ska fröspridning undvikas i ängen med späd ögontröst samt på växtlokaler med avvikande form av svensk ögontröst. Detta för att undvika utavelsdepression till följd av hybridisering respektive korsning mellan genetiskt skilda varianter.

Datainsamling och analyser

- Återinventering av historiska lokaler för kartläggning av eventuella kvarlevande populationer av svensk ögontröst eller späd ögontröst. Samtidigt dokumenteras habitatkvaliteten utifrån ögontröstens krav, se nästa punkt.
- Kartering av möjliga växtlokaler för utsättning, gärna i närheten av källpopulationer. Viktiga habitatfaktorer noteras, såsom skötselkvalitet, ljustillgång, artrikedom, utmagrad (låg) ängsvegetation, lagom förekomst av svinrot, tecken på varierande markfukt under året, med mera. Därutöver anges information om ängets användning som festplats eller liknande för att identifiera lämpliga platser för nyetablering.
- Dokumentation av skötseln i ängen för att kunna utvärdera olika skötselregimer. Tidpunkt för fagning, tidpunkt för slåtter, hur länge höet legat kvar och torkat, tidpunkt för efterbete/extra slåtter, andra händelser, eventuella extraåtgärder för ögontrösten etc.
- Övervakning av individantal tidigblommande ögontröst på befintliga växtlokaler och uppföljning av individantal på lokaler med åtgärder. Individantalet räknas på lokaler med svensk ögontröst med undantag från lokaler där både späd- och svensk ögontröst förekommer. För de sistnämnda noteras endast ögontröstens abundans.
- Populationsgenetisk analys inför populationsförstärkning av svaga lokaler med sviktande populationer av svensk ögontröst för att avgöra och utesluta risk för utavelsdepression.

Bilaga 1

Föreslagna åtgärder

Kategori: Ordinarie åtgärdsprogram.

Åtgärd	Län	Område/ Lokal	Aktör	Finansiär	Uppskattad kostnad NV-ÅGP	Uppskattad kostnad annan finansiär	Prioritet	Genomförs senast ¹
Dialog och samverkan								
Uppsättning av uppdaterade skyltar (årtal, aktuella siffror och kartor)	I	Samtliga lokaler	Lst	NV-ÅGP	10 000		1	2020
Rådgivning – minst 2 ggr per lokal under perioden. Poängtera sen slätter, att höet får ligga kvar och behovet av störning (efterbete och fagning). Om skötseln inte är optimal i hela ängnet kan man försöka få till speciallösningar där ögontrösten står.	I	Samtliga lokaler	Lst	NV-ÅGP	20 000		1	2020–2030
Utredning om områdesskydd	I	Bendes, Gerum, Liste, eller andra viktiga lokaler med osäker skötsel.	Lst	NV-skydd	0	140 000	2	2022–2030
Ansökan om dispenser från artskydds förordningen och reservatsföreskrifter		Källpopulationer	Lst	NV-ÅGP	10 000			

Aktiva åtgärder i fält								
Ängshävd; fagning, slåtter, höhantering, efterbete, hamling och skötsel av träd – buskstrukturer.	I	Samtliga lokaler (ej strandängsbeten)		Jordbruksverket & ängshävdare, NV-skötsel		260 000	1	Årligen
Anpassat bete	I	Liste strandbete		Jordbruksverket		15 000	1	Årligen
Restaurering, anpassa växtmiljö	I	Lokaler med behov	Lst	NV-ÅGP	250 000		2	2020–2030
Förstärkning av population genom fröinsamling, stödsådd och markbearbetning inom befintliga lokaler.	I	Gerum prästänge, Korsänget Othem, Alvena lindaräng, övriga vid behov.	Lst	NV-ÅGP	50 000		1	2024–2030
Ex situ-odling av svensk ögontröst			Lst/ Akademi	NV-ÅGP	100 000		2	2026–2030
Ny- eller återintroduktion genom utsättning inklusive markbearbetning.	I	Lämpliga ängen, strandmiljöer och vägsträckor	Lst	NV-ÅGP Trafikverket	50 000	10 000	1	2024–2030
Datainsamling och analyser								
Inventering av historiska lokaler (svensk ögontröst och späd ögontröst), notera även habitatkvalitet.	I	Historiska lokaler	Lst	NV-ÅGP	15 000		1	2020
Kartering av möjliga introduktionslokaler, habitatkvalitet (notera även svensk ögontröst och späd ögontröst)	I	15 ängen/vägavsnitt	Lst	NV-ÅGP	25 000		1	2020
Dokumentation av skötseln i ängarna: Tidpunkt för fagning, slåtter, hur länge höet legat kvar och torkat, tidpunkt för efterbete/extra slåtter, eventuella extraåtgärder för ögontrösten	I	Samtliga lokaler	Lst	NV-ÅGP	20 000		1	2020–2030
Övervakning av individantal	I	Samtliga lokaler	Lst	NV-ÅGP	200 000		1	2019–2030
Populationsgenetisk analys inför populationsförstärkning av svaga lokaler med svikande svensk ögontröst-population	I	från samtliga lokaler	Lst	NV-ÅGP	150 000		1	2024
Redovisning	I		Lst		60 000		1	2030
Total uppskattad kostnad för åren 2019–2030					960 000	425 000		

- Angivet år ska ses som en riktlinje under förutsättning att åtgärden kan finansieras och kan komma att flyttas framåt på grund av resursbrist.
- Kostnaden som anges är den totala summan under programperioden.
- Möjligheten att lämna över ansvaret för övervakningen på exempelvis Floraväktarna, undersöks.

